

Herinneringen aan Gustav Mahler

Natalie Bauer-Lechner

Uit het Duits vertaald,
van een inleiding, noten en appendices voorzien
door Philip Westbroek

Met een voorwoord van
Bernard Haitink

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoudsopgave

Voorwoord van Bernard Haitink 9

Inleiding 11

1. Tussen wensdroom en werkelijkheid – de tragische vriendschap van Natalie Bauer-Lechner en Gustav Mahler 11
2. De bouwstenen van Mahlers muzikale wereld in de *Herinneringen* van Natalie Bauer-Lechner 27
3. Verantwoording van de vertaling en woord van dank 36

Natalie Bauer-Lechner

Herinneringen aan Gustav Mahler

Voorgeschiedenis van mijn vriendschap met Gustav Mahler 41

Eerste deel

Mahler in het buitenland 47

Bezoek in Boedapest (herfst 1890) 49

Berchtesgaden (zomer 1892) 52

Steinbach am Attersee (juli en augustus 1893) 55

Steinbach am Attersee (zomer 1895) 71

Bezoek in Hamburg (januari 1896) 73

Nogmaals Hamburg (midden februari 1896) 80

Mahler-concert in Berlijn (16 maart 1896) 83

Paasbezoek in Hamburg (2-6 april 1896) 90

Steinbach am Attersee (zomer 1896) 94

Weerzien in Hamburg (september/oktober 1896) 127

Proefconcert in München (24 maart 1897) 135

Benoeming in Wenen (1 mei 1897) 137

Mahlers wezen en verschijning 138

Tweede deel

Mahler in Wenen 145

Seizoen mei tot zomer 1897 147

Vakantie in Tirol (zomer 1897) 156

Seizoen 1897-1898 161

Vakantie 1898 195

Seizoen 1898-1899 197

Zomer 1899 218

Seizoen 1899-1900 229

Zomer 1900 249

Seizoen 1900-1901 265

Zomer 1901 295

Seizoen 1901-1902 308

Brief over Mahlers liefdesleven aan Hans Riehl 325

Noten 357

Bij het eerste deel *Mahler in het buitenland* 357

Bij het tweede deel *Mahler in Wenen* 364

Bij de *Brief over Mahlers liefdesleven aan Hans Riehl* 375

Appendices 380

1. Overzicht van de in dit boek genoemde personen 380

2. Korte biografie van Natalie Bauer-Lechner 390

3. Korte biografie van Gustav Mahler tot 1902 391

4. Overzicht van Mahlers werken tot 1902 396

5. Geraadpleegde en aanbevolen literatuur 398

*Voorgeschiedenis van
mijn vriendschap met
Gustav Mahler*

Mijn eerste herinnering aan Mahler gaat terug op mijn tijd aan het conservatorium. Na een vroeg afgeronde vioolstudie bezochten mijn zus Ellen en ik toen als auditor de orkestrepetities onder Hellmesberger.¹

Het was vlak voor het compositieconcours. Er zou een symfonie van Mahler worden gespeeld.² Hij had geen geld voor een kopiist en had daarom dagen en nachten lang de partijen van alle instrumenten uitgeschreven, waarbij er hier en daar een fout was ingeslopen. Hellmesberger was hierover furieus, smeed Mahler de partituur voor zijn voeten en riep met zijn holle pathos: ‘Uw partijen zitten vol fouten! Denkt u dat *ik* zoiets ga dirigeren?’ Hij kon er niet meer toe bewogen worden om ook met de verbeterde partijen het werk van Mahler uit te voeren. Daarom moest Mahler op het laatste moment een ‘piano-suite’ componeren.³ Hij vertelde me later dat dit in de prijzen viel, omdat het een veel oppervlakkiger en zwakker werk was: ‘Mijn goede stukken hadden bij de heren juryleden daarentegen geen succes.’ – Deze scène maakte een onuitwisbare indruk op me. Ik heb nog duidelijk het beeld voor ogen hoe deze jongeman zich zo’n schandelijke behandeling moest laten welgevallen, terwijl het hem op het voorhoofd geschreven stond dat hij met kop en schouders uitstak boven zijn ‘superieur’. Op dat moment zag ik opeens helder voor me in wiens handen het talent van een geniale jongeman valt en wat een genie in de loop van dit leven verder te verduren krijgt.

Later had ik nog een kortstondige ontmoeting met Mahler bij de Pichlers, de familie van een medestudent aan het conservatorium. Daar werden we allemaal hartelijk ontvangen en hadden er een vrolijke en zorgeloze tijd, zoals alleen de vroege jeugd

deze kent. En daarna nog een keer in een gezelschap bij Kralik. Op verzoek speelde hij er de ouverture tot ‘Die Meistersinger von Nürnberg’. Dit deed hij op zo’n grandioze manier dat er een heel orkest onder zijn handen leek te daveren. Zoals in alle ‘verfijnde’ kringen, gedroeg Mahler zich verder enigszins als een ‘ongelikte beer’ en leek hij zich niet op zijn gemak te voelen. Toen wij echter bij het souper naast elkaar kwamen te zitten, leefde hij helemaal op en raakten we verwickeld in een boeiend gesprek over ‘Wilhelm Meister’.

Toen ik Mahler jaren later weer ontmoette, had hij zijn verblijf in Leipzig reeds achter zich – en ook zijn mooiste en tegelijkertijd moeilijkste ervaring: zijn liefdesgeschiedenis met mevrouw Weber die tot een uiterst pijnlijke breuk met de hem bevriende familie had geleid. Hij zag er vreselijk uit en was er fysiek slecht aan toe. Zoals altijd, wanneer hij geen positie had, ging hij gebukt onder de meest duistere angsten. Hij was dan bang dat hij nooit meer een aanstelling zou krijgen.

Er gingen weer een paar jaar voorbij en Mahler was op zijn achtentwintigste directeur geworden van de Opera in Boedapest. Op een dag kwam hij naar Wenen om zijn familie te bezoeken: Poldi, die kort daarop zou overlijden, en Otto, die Mahler sinds een jaar uit de zaak van zijn vader had bevrijd en op zijn kosten naar het conservatorium in Wenen had gestuurd. Ook Otto had namelijk blijk gegeven van een diepe, echt Mahleriaanse aanleg voor muziek. Zij beiden en ik waren uitgenodigd voor een avond bij de familie Löhr. Hun zoon Fritz, een voortreffelijk mens en geleerde, was al vele jaren Mahlers beste vriend. Vanouds had Mahler een sterk verlangen naar zijn vaderland en voelde zich het meest op zijn gemak tussen zijn familie en vrienden. Hij was in een erg opgewonden stemming en maakte me vele complimenten. Het was zo zijn gewoonte om zich met volle overgave en exclusieve aandacht te storten op degene, tot wie hij zich aangetrokken voelde. Hij nodigde ieder van ons uit om hem in Boedapest te komen op-

zoeken en schilderde voor zichzelf en ons het prachtigste beeld van alle plekken, waar hij ons mee naar toe zou nemen, en alles, wat hij ons zou laten zien en horen.

Eerste deel

Mahler in het buitenland

Bezoek in Boedapest⁴

Een of anderhalf jaar na Mahlers bezoek aan Wenen herinnerde ik me zijn uitnodiging en schreef hem dat ik van plan was om hem in Boedapest op te zoeken. In geestelijk en materieel opzicht zat ik toen volkomen aan de grond en had dringend behoefte aan wat afleiding. Hij antwoordde me per ommekeer op de meest hartelijke toon. Het vooruitzicht om me te zien vervulde hem met vreugde en ik moest zo snel mogelijk mijn belofte gestand doen. ‘Het zal mij benieuwen’, schreef hij, ‘of we elkaar iets te vertellen zullen hebben of niet’.⁵

En we hadden elkaar iets te vertellen! We praatten in die paar dagen zonder ophouden en lieten geen moment onbenut voorbijgaan. We spraken over alles – en we stonden voor het eerst tegenover elkaar als mensen die gerijpt zijn door rijke en moeilijke ervaringen. Hierdoor werd eigenlijk pas toen de basis van onze vriendschap gelegd. Deze ‘kameraadschap’, zoals Mahler deze zelf het liefst noemde, had een stevig fundament in de verwantschap van twee naturen en de meest hartelijke wederzijdse genegenheid. – In ons wezen hadden we talloze overeenkomsten en we waren volledig aan elkaar gewaagd. Anderzijds hadden we voldoende verschillen om ons blijvend voor elkaar te interesseren en elkaar aan te vullen. Dit alles versmolt in de loop der jaren en groeide uit tot één geheel door alles wat we samen meemaakten. Mahler bevond zich namelijk altijd in een kokende zee van de meest heftige ervaringen. Wat hier ook tussen mocht komen in de bruisende stroom van het leven, onze band bleef bestaan en hield lange tijd stand (met Mahlers wisselvallige en grillige temperament en liefdesleven kwam er dan ook steeds iets tussen). –

Mahler leefde uiterst eenzaam in Boedapest. ‘Ik heb het bijna verleerd om te praten, behalve in mijn ellendige beroep’, zei

hij me. ‘Ook kom ik niet aan componeren toe, zelfs niet aan pianospelen. Wat ik hier doe, is flauwekul en het gaat niet samen met wat me écht bezighoudt.’

Gedurende mijn verblijf had hij zijn kleine woning aan mij afgestaan. Om me geld te laten uitsparen, ging hij zelf naar een hotel. Justi, de middelste van zijn zussen en zijn lievelingszus, had een tijdje na de dood van hun ouders met haar broer in Boedapest gewoond. Omdat beiden nog niet begrepen hoe je met elkaar moet samenleven, hoe graag ze elkaar ook mochten, was zij na het mislukken van deze poging naar haar jongere familieleden in Wenen vertrokken.⁶ Voor hen regelde hij nu een driepersoons huishouden – met kokkin, gouvernante en God weet wat voor leraren. Dit was allemaal zeer onpraktisch en geldverslindend. Hij wist niet wat er binnenkwam of werd uitgegeven – en dit wisten zijn nog onvolwassen en weerspannige broer en zussen nog minder.

Zijn artistieke en persoonlijk-nationale positie in Boedapest was afmattend en ondraaglijk.⁷ Artistiek gesproken werd hij vooral belemmerd door de vreemde taal, waarin geen eigen muziekliteratuur van betekenis bestond en waarin bij lange na niet alle opera’s waren vertaald. Mahler bestelde als eerste een vertaling van ‘Der Ring des Nibelungen’. Dit bezorgde hem de grootste moeilijkheden, omdat hij het Hongaars niet machtig was. Ook met de zangers had hij grote problemen, omdat slechts een paar goede zangers Hongaars konden en hij de meesten van hen niet geschikt vond. Hij wilde een einde maken aan de misstand dat er in een en hetzelfde stuk zowel in het Hongaars, Italiaans en vaak ook nog Frans of Duits werd gezongen. Daarom had hij het tot artistiek principe verheven dat er slechts in één taal, dus alleen in het Hongaars, mocht worden gezongen. Deze ‘magyarisering’ was voor hem persoonlijk echter een kwelling. ‘Kon ik maar weer eens iets in het Duits horen zingen! U kunt zich niet voorstellen hoezeer ik word verteerd door dat verlangen’, riep hij, toen we samen in het theater waren.

Mahler verrichtte wonderen voor de inwoners van Boedapest. Hij bood hun niet alleen perfecte voorstellingen met het beste orkest en de beste zangers, die hij zelf met de grootste moeite had geschoold, maar hij trok ook de vastgelopen kar van de Opera uit de modder. Daarmee zette hij het aanzienlijke tekort om in een groot overschot. Voor dit alles betoonden ze hem niet de minste erkentelijkheid. Ze vielen hem zelfs van alle kanten aan, vooral zijn werknemers die door hem gedwongen werden om harder te werken dan ze gewend waren. Enkele koorleden daagden hem zelfs onder het mom van gekrenkte vaderlandsliefde uit tot een duel.⁸ Mahler deed in het Pester Hauptblatt echter een openlijke verklaring die zijn standpunt tegenover het duel in het algemeen en in het onderhavige geval in het bijzonder op treffende wijze toelichtte. Dit was voor de aanvallende partij echter alleen maar olie op het vuur, zodat hij voor zijn leven begon te vrezen.

Op straat kon je geen vijf stappen met hem zetten of iedereen bleef staan en draaide zich naar hem om. Zo beroemd was hij. Dat maakte hem woest, zodat hij stampvoetend riep: ‘Ben ik soms een wild beest, dat iedereen moet blijven staan en me moet aangapen als in een dierentuin?’

Mahler kon van dergelijke ergernissen bijkomen tijdens de uitstapjes die hij steeds alleen (deze dagen met mij) in de omgeving maakte. Op de Donau of aan de overkant van de Donau zochten we de vrije natuur op. Hier gaven we ons helemaal over aan Gods heerlijkheid en konden er geen genoeg van krijgen. Wanneer onze zielen zich hadden gelucht en verruimd, trokken we ons met vreugde weer terug in Mahlers geheime kloostercel voor onze eindeloze gesprekken.

Zo vlogen de dagen voorbij, waarin we een grote vertrouwde-
heid en genegenheid voor elkaar ontwikkelden, alsof we elkaar van oudsher al kenden en als broer en zus samen hadden geleefd. Dit gevoel was misschien des te sterker doordat het niet werd aangewakkerd – en dus ook niet werd oververhit en verblind – door hartstocht.

Berchtesgaden

zomer 1892

Tegen het einde van de winter (1892) kwam Mahler onverwacht voor een paar dagen naar Wenen. Het was toen voor de eerste keer dat hij met mij musiceerde. Nog betekenisvoller vond ik de eerste kennismaking met zijn liederen uit 'Des Knaben Wunderhorn' en de cyclus 'Lieder eines fahrenden Gesellen' die hij alleen aan zijn naaste vertrouwelingen liet horen. Bij dit bezoek werden er ook al plannen gemaakt voor de vakantie in de bergen. Mahler gaf Justi en mij de volmacht om aan het begin van het voorjaar erop uit te gaan om een bestemming voor de zomer en een huisje te vinden.

Dit vonden we in Berchtesgaden, waar Mahler vervolgens zó graag verbleef, dat hij het 'zijn eerste vakantie' noemde. Deze zomer kwam hij zes weken later, omdat hij Harisons Londense opera dirigeerde.⁹ Ik was toen in Sris voor de zomervakantie. De uitnodiging van de Mahlers had ik – afgezien van andere vriendschappelijke verplichtingen – niet willen aannemen, omdat ik geen zin had in al die andere gasten. Mahler leefde graag in gezelschap en wilde iedereen laten meegenieten van hetgeen, waar hij zelf van genoot. Op deze manier hadden hij en Justi, die het huishouden deed, zich veel te veel gasten op de hals gehaald. Zo was er ook in Berchtesgaden een onafgebroken komen en gaan van de meest nabije en verst verwijderde vrienden. Ik had me voorgenomen om Mahler pas in de herfst een keer een bezoek te brengen in Hamburg, waar hij alleen woonde.

Ondertussen was de zomer voorbij en Mahler vertrok naar Hamburg. Toen kwam de onheilstijding van de cholera-uitbraak in Hamburg die dagelijks haar talrijke offers opeiste.¹⁰

Dit vreselijke nieuws vernam Mahler in Berlijn en gelukkig ook de verordening dat de theaters wegens de ziekte nog twee weken langer dicht moesten blijven. Mahler reisde meteen terug naar Berchtesgaden. Hij had me nog uit Berlijn getelegrafeerd dat ik nu meteen moest komen.

Dat liet ik me geen tweemaal zeggen en ging direct naar Berchtesgaden. Met grote vreugde ontmoetten de Mahlers me op het station, vanwaar ze een paar uur eerder Gustav in triomf naar huis hadden gebracht.

Tegen de achtergrond van dit huiveringwekkende gevaar in Hamburg, waarheen Mahler binnenkort toch moest terugkeren, bloeide voor ons een tijd op, waarin we zó intensief, uitgelaten en gelukkig leefden, zoals alleen de gunst van een bedreigd en benard ogenblik ons dit kan schenken. Mahler wilde genieten van de onverwacht hervonden natuur en vrijheid en me ieder pad en ieder ‘bijzonder heerlijk’ plekje – indien mogelijk alle schoonheid ver weg of dichtbij – laten zien. Hij kon geen genoeg krijgen van de vreugde die mij dat bezorgde. Zoals ieder tochtje buitenshuis, werd iedere maaltijd thuis voor ons een feest, waar we met de ware blijdschap van een kind zwolgen in alle heerlijkheden die Justi voor ons bereidde. Er waren ook nog altijd gasten, meer dan ons lief was. Mahler was echter altijd vrolijk gestemd en vormde het beste gezelschap (zo minzaam en hartelijk als een echte huisvader, zoals daar in familiekring, kon je hem nergens zien).

Maar pas na de gezamenlijke uitstapjes en de maaltijd brak voor Gustav en mij de mooiste tijd aan. Hij nam me dan mee naar boven, naar zijn kamertje dat zich op de bovenste verdieping van het huis bevond: piepklein, met een laag schuin plafond en het meest gebrekkige meubilair, zodat het meer op een scheepskajuit leek dan op een kamer. Het had echter een erg fraai balkon met het prachtigste uitzicht op Berchtesgaden. Hier brak voor Mahler, zoals hij me vaak zei, na een pijnlijke onderbreking in zijn scheppende arbeid een nieuwe creatieve

periode aan, ondanks zijn eerdere twijfel en zelfs vertwijfeling.

Snel als de wind vlogen de door de hemel geschonken dagen voorbij. De cholera in Hamburg was nog helemaal niet verdwenen, maar Mahler liet zich er ondanks al onze verzoeken en alles wat we ook zeiden niet toe bewegen om zelf het besluit te nemen om langer weg te blijven. Pollini, die zelf wel uitkeek om naar Hamburg terug te keren, wilde namelijk 'om het publiek gerust te stellen' het theater niet langer gesloten houden en dwong zijn personeel op straffe van ontslag om zich midden in het gevaar te begeven.

Justi en ik begeleidden Mahler naar München. Omdat alle berichten uit Hamburg nog even slecht waren en men hem van alle kanten afraadde om daar naartoe te gaan, kregen we het voor elkaar dat hij nog een week bleef. Ook deze week was vol opwinding en plezier, ondanks het Hamburgse zwaard van Damocles dat hem boven het hoofd hing.

Mahler besprak toen met mij de details van het testament dat hij in Berlijn notarieel liet vastleggen (om in het ergste geval zijn familieleden naar beste vermogen te onderhouden).